

COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL „MOLDOVA” IAȘI
MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

CERCETĂRI ISTORICE
(SERIE NOUĂ)

XXXVI
2017

IAȘI
2017

COMITETUL DE REDACȚIE

Senica ȚURCANU (redactor șef)
Lăcrămioara STRATULAT
Loredana SOLCAN
Sorin IFTIMI
Ioan IAȚCU
Adriana MIRON (secretar de redacție)

Traduceri revizuite/realizate

Coralia COSTAȘ

Grafică copertă și Editare DTP

Cătălin HRIBAN

Adresa redacției

Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași
Muzeul de Istorie a Moldovei
Piața Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1
Iași, RO-700028
Telefon: 04 0232218383
Fax: 04 0332408166
e-mail: cercetari.istorice@yahoo.com

ISSN 1453-3960

EDITURA PALATUL CULTURII

Iași

SUMAR
SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

ABREVIERI <i>Abbreviations – Abreviations – Abkürzungen</i>	7
Mădălin-Cornel VĂLEANU, Evoluția habitatului uman în spațiul carpato-nistrean din Paleoliticul Superior și până în Neolitic / <i>The Evolution of the Human Habitat Between the Upper Paleolithic and the Neolithic</i>	11
Sergiu-Constantin ENEA, Din nou despre simboluri. Scurte considerații despre pintaderele din Neoliticul României / <i>Again about Symbols. Short Considerations on the Romanian Neolithic Stamp Seals</i>	33
Vasile DIACONU, Un vas eneolitic de tip kernos descoperit la Răucești, județul Neamț / <i>A Kernos-Type Eneolithic Vessel Discovered in Răucești, Neamț County</i>	47
George BODI, Ana-Lavinia VASILIU, Andrei Victor OANCEA, Mihaela OLARU, Investigație metodologică asupra posibilității caracterizării porozității ceramice cu ajutorul analizei automate a imaginilor digitale / <i>Methodological Investigation on the Possibility of Characterization of Ceramic Porosity through Digital Images Analysis</i> .	55
Casandra BRAȘOVEANU, Diana-Măriuca VORNICU, Felix-Adrian TENCARIU, Notă asupra materialelor din perioada Hallstattului Timpuriu descoperite recent în situl Isaiia - Balta Popii / <i>Note on the Finds Dated to Early Hallstatt Recently Discovered in the Site of Isaiia - Balta Popii</i>	81
Ioan IAȚCU, Tamilia-Elena MARIN, New Discoveries on the Middle Prut River: A Rare Type of Sinopean Amphora / <i>Noi descoperiri pe Prutul Mijlociu: un tip rar de amforă sinopeană</i>	95
Cătălin HRIBAN, The Adversary and its Weapon. The Late Medieval Depictions of the Anti-Christian / <i>Adversarul și armele sale. Reprezentări ale anti-creștinismului în Evul Mediu târziu</i>	105

Bobi APĂVĂLOAEI, Încercări de sistematizare a oraşului Iaşi în perioada domniilor fanariote / <i>Systematization Attempts in the City of Iaşi During the Reign of the Phanariote Princes</i>	155
Violeta-Anca EPURE, Justiţia în Principatele Române în viziunea călătorilor şi consulilor francezi din perioada prepaşoptistă / <i>La justice dans les Principautés Roumaines dans la vision des voyageurs et consuls français avant la révolution de 1848</i>	189
Ştefan S. GOROVEI, Testamentul unui ctitor ieşean: Paharnicul Iordache Lozonschi (1827) / <i>Le testament d'un ktitor jassyot: l'échanson Iordache Lozonschi (1827)</i>	203
Sorin IFTIMI, Colecţia de portrete a familiei Callimachi (secolele XVIII-XIX) / <i>The Collection of Callimachi Family Portraits (18th -19th Century)</i>	225
Tudor-Radu TIRON, Mihail vodă Sturdza şi proiectul celei dintâi decoraţii româneşti: <i>Semnul Distenţiei a Neprihănitei Slujbe</i> / <i>Le prince Michel Sturdza et le projet de la première décoration roumaine: le Signe de distinction Pour Service Irréprochable</i>	263
Vasile DIACONU, Restituiri privitoare la istoricul arheologiei nemţene. In memoriam prof. dr. Ioan Mitrea (1937-2017) / <i>Some Restitutions Regarding the History of Archaeology within the County of Neamţ. In Memoriam Prof. Ioan Mitrea (1937-2017)</i>	297
Brînduşa MUNTEANU, Victor Condurache – personalitate a muzeografiei româneşti / <i>Victor Condurache – A Personality of the Romanian Museography</i>	311
Narcis Dorin ION, Din viaţa familiei Rosetti. Convorbiri cu Elisaveta (Safta) Varlam / <i>From the Life of the Rosetti Family. Discussions with Elisaveta (Safta) Varlam</i>	321

Recenzii și note de lectură

- Tudor Arnăuț, *Spații sacre și practici funerare din mileniul I a. Chr. în arealul carpato-balcanic*, Universitatea de Stat din Moldova, Centrul de Cercetare Științifică „Științele Umanistice”, Laboratorul de Cercetări Științifice „Tracologie”, Casa Editorial-Poligrafică „Bons Offices”, Chișinău, 2014, 564 p. (Tamilia-Elena MARIN) 347
- Dan Floareș, *Petru Șchiopul și epoca sa*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2017, 255 p. (Cătălin HRIBAN) 352
- Sorin Iftimi, Aurica Ichim, *Iași – Capitala României, 1916-1918. Iassy – Capital City of Romania*, București, 2017, 311 p. (Ion I. SOLCANU) 357
- Ion Agrigoroaiei, *Opinie publică și stare de spirit în vremea Războiului de Întregire și a Marii Uniri*, ediția a II-a revizuită, Editura Fundației Academice AXIS, Iași, 2016, 324 p. (Ion I. SOLCANU)..... 358
- Ion Hâncu, *Scara vieții*, ediție îngrijită de prof. univ. dr. hab. Gheorghe Postică, Chișinău, 2016, 300 p. (Costică ASĂVOAIE) 360

Obituaria

- Paraschiva-Victoria Batariuc (13 ianuarie 1948-17 iunie 2016) (Rodica POPOVICI)..... 363

ABREVIERI

ABBREVIATIONS - ABREVIATIONS - ABKURZUNGEN

AARMSȘ	<i>Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Științifice</i> , București.
AIIAI/ AIIX	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași/ Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”</i> , Iași.
AMM	<i>Acta Moldaviae Meridionalis</i> , Anuarul Muzeului Județean Vaslui.
AMN	<i>Acta Musei Napocensis</i> , Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca.
AMP	<i>Acta Musei Porolissensis</i> , Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău.
AMS	<i>Acta Moldaviae Septentrionalis</i> , Muzeul Județean Botoșani.
Angustia	<i>Angustia</i> , Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe.
AP	<i>Analele Putnei</i> , Centrul de cercetare și documentare „Ștefan cel Mare”, Mănăstirea Putna.
Apulum	<i>Apulum. Acta Musei Apulensis</i> , Muzeul Național al Unirii, Alba-Iulia
ArhGen	<i>Arhiva Genealogică</i> , Academia Română. Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, Iași.
Arhiva	<i>Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare</i> , Iași.
Arhiva Românească	<i>Arhiva Românească</i> , București.
ArhMed	<i>Arheologia Medievală</i> , Asociația Arheologilor Medieviști din România.
ArhMold	<i>Arheologia Moldovei</i> , Institutul de Arheologie Iași.
Ars Transilvanniae	<i>Ars Transilvaniae</i> , Institutul de arheologie și istoria artelor, Cluj-Napoca.
AȘUI	<i>Analele Științifice ale Universității „A. I. Cuza” din Iași</i> , Iași.
BAM	<i>Bibliotheca Archaeologica Moldaviae</i> , Iași.
BMA	<i>Bibliotheca Memoriae Antiquitatis</i> , Piatra-Neamț.
B.MIM	<i>București. Materiale de Istorie și Muzeografie</i> , Muzeul Municipiului București.
Boabe de Grâu	<i>Boabe de Grâu. Revistă de cultură</i> , București.
BSNR	<i>Buletinul Societății Numismatice Române</i> , București.

BTh	<i>Bibliotheca Thracologica</i> , București.
Buridava	<i>Buridava. Studii și materiale</i> , Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțanu”, Vâlcea.
CA	<i>Cercetări Arheologice</i> , Muzeul Național de Istorie a României, București.
Carpica	<i>Carpica</i> , Muzeul Județean de Istorie „Iulian Antonescu”, Bacău.
CC	<i>Codrul Cosminului</i> , Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava.
CCAR	<i>Cronica cercetărilor arheologice din România</i> , CIMEC, București.
CCDJ	<i>Cultură și civilizație la Dunărea de Jos</i> , Muzeul Dunării de Jos, Călărași.
CDM	<i>Catalogul documentelor moldovenești</i> , București.
CI	<i>Cercetări Istorice</i> , Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași.
CN	<i>Cercetări Numismatice</i> , Muzeul Național de Istorie a României, București.
CNA	<i>Cronica numismatică și arheologică. Foaie de informații a Societății Numismatice Române</i> , București.
Cumidava	<i>Cumidava</i> , Muzeul Județean de Istorie, Brașov.
Dacia	<i>Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie</i> , București.
Dacia N. S.	<i>Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne</i> , Nouvelle Série, București.
DIR	<i>Documente privind istoria României</i> , seria A, Moldova; seria B, Țara Românească, București.
Dolgozatok	<i>Dolgozatok. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségáraból</i> , Kolozsvár.
DRH	<i>Documenta Romaniae Historica</i> , seria A, Moldova; seria B, Țara Românească, București.
ERAUL	<i>Etudes et recherches archéologiques de l'Université de Liège</i> , Liège.
Europa XXI	<i>Europa XXI</i> , Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Academia Română, Filiala Iași.
Forum Cultural	<i>Forum Cultural</i> , Direcția Județeană pentru Cultură și Patrimoniul Cultural Național Botoșani.
Herb	<i>Herb. Revista română de heraldică</i> , Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, Iași.
Hierasus	<i>Hierasus. Anuarul Muzeului Județean Botoșani</i> , Muzeul Județean Botoșani.
Historia Urbana	<i>Historia Urbana</i> , Academia Română. Comisia de Istorie a Orașelor din România, Sibiu.

IN	<i>Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași</i> , Iași.
KSIA	<i>Kratkie soobšenija Instituta Arheologii</i> , Kiev.
MAE	Ministerul Afacerilor Externe.
MCA	<i>Materiale și Cercetări Arheologice</i> , Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.
MDO	<i>Monitorul. Diar oficial al Terei Romanesci</i> , București.
MemAntiq	<i>Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis</i> , Complexul Muzeal Județean Neamț.
MMS	<i>Mitropolia Moldovei și Sucevei</i> , Iași.
MN	<i>Muzeul Național</i> , Muzeul Național de Istorie a României, București.
MNAR	Muzeul Național de Artă al României.
MOF	<i>Monitorul Oficial al României</i> , București.
Monumentul	<i>Monumentul - Tradiție și Viitor, lucrările Simpozionului Național „Monumentul - Tradiție și Viitor”</i> , Iași.
Mousaios	<i>Mousaios</i> , Muzeul Județean Buzău.
Peuce	<i>Peuce</i> , Institutul de cercetări Eco-Muzeale, Tulcea.
RA	<i>Revista Arheologică</i> , Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.
RdI	<i>Revista de Istorie</i> , București.
RIM	<i>Revista de Istorie a Moldovei</i> , Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.
RIR	<i>Revista Istorică Română</i> , București.
RMI	<i>Revista Monumentelor Istorice</i> , București.
RMM	<i>Revista Muzeelor și Monumentelor</i> , București.
RMM-MIA	<i>Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă</i> , București.
RRH	<i>Revue roumaine d'histoire</i> , București.
SAA	<i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
Sargeția	<i>Sargetia. Acta Musei Devensis</i> , Deva.
SCIA-AP	<i>Studii și cercetări de istoria artei. Seria Artă plastică</i> , București.
SCIV(A)	<i>Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)</i> , Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.
SJAN	Serviciul Județean al Arhivelor Naționale.

SMMIM	<i>Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară</i> , Muzeul Militar Central, București.
SP	<i>Studii de Preistorie</i> , Asociația Română de Arheologie, București.
StComSM	<i>Satu Mare. Studii și Comunicări</i> , Muzeul Județean Satu Mare, Satu Mare.
Suceava	<i>Suceava</i> , Anuarul Muzeului Bucovinei, Suceava.
Tibiscus	<i>Tibiscus</i> , Muzeul Banatului, Timișoara.
ThD	<i>Thraco-Dacica</i> , Institutul Român de Tracologie, București.
UISPP	Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques.

COLECȚIA DE PORTRERE A FAMILIEI CALLIMACHI (SECOLELE XVIII-XIX)

Sorin IFTIMI¹

Cuvinte cheie: domnitori, mari dragomani, boieri, portrete de șevalet, miniaturi, Giovanni Schiavoni, Scarlat Callimachi, Cuza

Keywords: princes of Moldavia, grand dragoman, boyard, portraiture, miniature, Giovanni Schiavoni, Scarlat Callimachi, Cuza

Marile familii boierești din trecutul Principatelor Române și-au împodobit reședințele cu portrete ale generațiilor trecute, cultivând în acest fel un anumit tip de memorie familială. Fiecare portret reprezenta o poveste, venită dintr-o altă epocă, dar care adăuga ceva la *saga* familiei, ce merita să fie transmis celor din viitor. Era un mod de a învinge timpul și uitarea. Multe din scrierile memorialistice sau din inventarele gospodărești din arhivele familiale amintesc reședințe aristocratice care păstrau zeci de asemenea portrete de familie. De altfel, în veacul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului următor, portretistica a fost principala parte a picturii de șevalet asimilată de societatea românească aflată în curs de occidentalizare. Din păcate, multe dintre aceste colecții s-au risipit cu diverse prilejuri, din cauza vitregiilor istoriei. Galeria de portrete a familiei Callimachi este o fericită excepție de supraviețuire a colecțiilor unei însemnate familii istorice.

Pentru familia Callimachi, o foarte bună punere în temă a fost realizată, acum câțiva ani, de către Narcis Dorin Ion, care și-a propus un program mai amplu de studiu al elitelor și a arhitecturii rezidențiale din Țara Românească și Moldova². Desigur, contribuțiile mai vechi datorate istoricilor A. D. Xenopol, N. Iorga sau C. Gane au oferit un bun suport pentru studiul istoriei acestei familii³. Pe lângă acestea, am avut prilejul de a aduce și câteva contribuții

¹ Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași - Muzeul de Istorie a Moldovei, IAȘI.

² Narcis Dorin Ion, *Elitele și arhitectura rezidențială în Țările Române (sec. XIX-XX)*, Editura Oscar Print, București, 2011, p. 121-151 (*Conacul Callimachi de la Stâncești*).

³ A. D. Xenopol, *Istoria și genealogia Casei Callimachi*, Tipografia Curții Regale, F. Göbl și fii, București, 1897; N. Iorga, *Cartea neamului Calmăș din Moldova, zis Callimachi*, editor N. Iorga, Vălenii de Munte, Tipografie „Neamul Românesc”, 1910; Idem, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, București, 1902; II, 1903; C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. II, Editura Universitas, Chișinău, 1991, p. 183-238.

personale, adunate în timp, chiar dacă nu mi-am propus să realizez o cercetare mai amplă asupra familiei Callimachi⁴.

Între familiile noastre istorice, cea a Călimăcheștilor reprezintă un caz special, prin faptul că reprezentanții acesteia au reușit să păstreze colecții de artă și bibliofile, trecând cu bine peste valurile istoriei, fără ca acestea să fie confiscate și integrate în colecțiile publice, așa cum s-a întâmplat în numeroase alte cazuri⁵. Rămase în cadru privat, piesele colecției au fost mai puțin cunoscute chiar specialiștilor, iar referirile la acestea s-au făcut foarte rar în lucrările de specialitate. Dintre istoricii de artă mai vechi, doar Remus Niculescu amintește în trecut de unele portrete, în scrieri din anii 1960.

Portrete din ramura domnească a familiei Callimachi

Familia Callimachi a dat istoriei patru domnitori, care au urcat pe tronul Moldovei la sfârșitul veacului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ramura domnitoare, cea grecizată, a familiei s-a stins însă; urmași direcți din această linie nu mai există astăzi. Familia Callimachi de la București, ce își are cu obârșia la Stănțești (Botoșani), reprezintă ramura cadetă a familiei. Cu toate acestea, colecția cuprinde mai multe portrete de domnitori, copii realizate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acest demers de recuperare a unei memorii familiale glorioase este datorat, probabil, lui Teodor Callimachi, pasionat colecționar și mare iubitor de istorie.

1. Portretele domnitorilor Ioan, Grigore, Alexandru și Scarlat

Seria acestor patru portrete de domnitori atrage atenția în mod deosebit prin faptul că au fost pictate împreună, de aceeași mână și în același stil. Ele reprezintă un segment din Istoria Moldovei: sunt trei generații ale aceleiași familii

⁴ Sorin Iftimi, *Pergamentul cu capsulă sigilară a Raliței Hrisoscolea, privitor la „mortasiapia Doamnei” din Târgul Iașilor (22 decembrie 1759)*, în *Arhivele Moldovei*, III-IV, 1996-1997, p. 123-133; Idem, *Doamna Smaranda Mavrogheni, soția lui Scarlat Callimachi vodă (c. 1773-1837)*, în Leonidas Rados (coord.), *Interferențe româno-elene (secolele XV-XX)*, Academia Română, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, Iași, 2003, p. 87-97; Idem, *Casa Callimachi din Iași (str. Cuza Vodă nr. 41)*, în *Monumentul*, XII/2, 2011, p. 425-447; Idem, *Un platou de faianță cu stema lui Teodor Callimachi*, în *AMM*, XXV-XXVII, 2004-2006, p. 225-231; reluat în Idem, *Vechile blazoane vorbesc. Obiecte armoriolate din muzeele ieșene*, Editura Palatul Culturii, Iași, 2014, p. 181-189; Idem, *Un ex-libris armoriat Callimachi-Văcărescu*, în Idem, *Vechile blazoane vorbesc. Obiecte armoriolate din muzeele ieșene*, p. 190-195.

⁵ Datorăm mulțumiri istoricului Narcis-Dorin Ion care, cu ani în urmă, ne-a înlesnit acest contact. Mulțumim, de asemenea doamnei Rodica Callimachi, soția regretatului Dimitrie Callimachi, pentru amabilitatea de a ne fi permis fotografierea și reproducerea portretelor păstrate în colecție, în cadrul acestui studiu.

domnitoare. Portretele sunt și o secvență de memorie familială care oferă motive de legitimitate și de mândrie.

Maniera în care sunt pictate portretele indică o epocă târzie, ceea ce îndeamnă la identificarea modelelor (a „izvoadelor”) care au stat la baza pictării lor. Pentru aceasta poate fi consultat vechiul album publicat de Nicolae Iorga, privitor la portretele de epocă ale domnitorilor români⁶. În lucrarea respectivă sunt reproduse câteva portrete, foarte asemănătoare, aflate cândva în galeria Epitropiei Sf. Spiridon din Iași. Acestea reprezintă vechea colecție a lui Iordache Beldiman, fost președinte al Curții de Casație din Iași, donată de către urmași amintitului așezământ. Se știe că 35 dintre portretele colecției Beldimanilor au fost pictate înainte de 1855. Cele câteva zeci de portrete de la Spiridonie se păstrează astăzi în colecția Muzeului de Istorie a Moldovei din Iași. Ideea comanditarului a fost aceea de a copia chipuri de domnitori din diferite surse vechi și mai ales din bisericile ce păstrau portretele ctitoricești. Inițiativa a fost una salvatoare, întrucât multe din acele fresce votive au dispărut în deceniile ce au urmat.

Examinând portretele celor patru domnitori din familia Callimachi aflate la Muzeul de Istorie din Iași, constatăm că pe spatele acestora, pe rama de lemn, se află câteva însemnări în scriere chirilică, ce precizează sursa de proveniență a modelelor. Astfel, am putut stabili că, pentru portretele lui Ioan Th. Callimachi și al lui Grigore vodă Callimachi, sursa primară a fost colecția boierilor Cananău de la Corni (Botoșani)⁷. Pentru Alexandru vodă Callimachi se indică o miniatură de pe „Harta Milescu” (de fapt, harta lui Rigas Velestinul), iar portretul lui Scarlat vodă Callimachi este marcat pe spate cu un „M.”, ceea ce înseamnă că este o copie după un portret păstrat în colecția Mitropoliei Moldovei.

Dacă examinăm mai atent cele patru portretele de domnitori din colecția familiei Callimachi vom sesiza diferențe de desen care sugerează că nu portretele din colecția Spiridoniei de la Iași au fost modelele pentru lucrările examinate aici. În monografia dedicată de A. D. Xenopol familiei Callimachi, la 1895, sunt reproduse patru portrete lucrate în tuș, a căror aspect este foarte asemănător cu cel al portretelor pictate pe pânză⁸. Acestea sunt semnate de un desenator pe nume „Hrdlicka”, probabil de origine cehă. Este posibil ca acest artist să fi realizat și varianta pictată a portretelor.

⁶ N. Iorga, *Portretele domnilor români (după portrete și fresce contemporane)*, Sibiu, 1930. Ioan Teodor Calimachi, p. 174; Grigore Callimachi, p. 175; Alexandru Callimachi, p. 196; Scarlat Callimachi, p. 202.

⁷ O soră a domnitorului Ioan Th. Callimachi a fost măritată cu marele jitnicer Gheorghe Cananău care și avea moșia principală la Corni, în județul Botoșani de astăzi. Aceasta trebuie să fi păstrat, printre amintirile de familie, portretul fratelui său și al fiului acestuia Grigore Callimachi. Pentru familia Cananău de la Corni vezi C. Gane, *Dincolo de sbuciumul veacului*, Editura Cugetarea, București, 1939, *passim*.

⁸ A. D. Xenopol, *op. cit.*

În varianta pictată pe pânză, sunt câteva elemente ce unifică cele patru portrete: așezarea chipurilor în medalioane ovale și renunțarea la fundalul neutru, prin adăugarea unor peisaje istorice considerate semnificative pentru biografia fiecăruia dintre cele patru personaje⁹. Ramele sunt și ele speciale, având reprezentate, în cele patru colțuri, capul de bour din stema Moldovei istorice, pe un câmp auriu. Doar în cazul lui Scarlat Callimachi alternează bourul și vulturul, semn că acesta a dobândit formal și domnia Țării Românești, fără a ajunge însă să o și exercite. Deci, prezența acvilei valahe poate fi trecută în categoria „stemelor de pretenție”. Cadrul exterior este decorat cu hexagoane și romburi colorate, ce amintesc de pietrele prețioase de pe coroana domnească (smaralde, rubine ș.a.).

Pentru mai buna înțelegere a portretelor domnitorilor din familia Callimachi este necesară o sumară incursiune istorică privitoare la biografiile acestora. Aceste referiri istorico-biografice vor alterna cu analiza portretelor domnitorilor respectivi. Ele vor permite mai buna înțelegere a unor detalii din cadrul portretelor.

Ioan Th. Callimachi vodă (1758-1761). Acesta e fost primul reprezentant al familiei care a ajuns pe tronul Moldovei. Prin capacitățile și eforturile sale, el a deschis această cale aurită pentru urmașii săi. Ioan Callimachi a făcut studii în Polonia, la școala din Lemberg (Liov), unde a învățat temeinic limba latină și pe cea leșească. Cunoașterea acestor limbi a reprezentat cheia ascensiunii sale. Nicolae Mavrocordat l-a trimis la Constantinopol, pe lângă capuchehaia Moldovei și apoi în Cancelaria Imperială, unde va ajunge sub-dragoman. Ulterior, sprijinul Ghiculeștilor va fi determinant pentru cariera sa.

El a revenit în Moldova la 1727, pentru a sluji ca logofăt al treilea, în cancelaria lui Grigore Ghica Vodă. Pentru slujbele sale, a fost boierit cu rangul de mare medelnicer. Apoi a revenit la Țarigrad, unde și-a continuat cariera de cancelarie. În anul 1741, Ianachi Callimachi a ajuns mare dragoman al Imperiului Otoman, funcție pe care o va deține până în 1751. El a fost destituit în urma unui context nefavorabil, fiind chemat noaptea la Poartă și aruncat în temniță; apoi a fost condamnat la moarte. Pedepsa a fost transformată ulterior, cu mari intervenții, fiind surghiunit. Prin favoarea protectorului său, Reis Efendi, a revenit în dregătoria de mare dragoman (*terziman*) în 1752. Ioan Callimachi a slujit în cancelariile din capitala Imperiului Otoman vreo 40 de ani, înainte de a deveni domn al Moldovei¹⁰. Stamtiadi scria despre Ioan Th. Callimachi că „era un om învățat și practic; cunoștea mai multe limbi și era înțelegător și adânc cunoscător în ale

⁹ O cercetare viitoare ar trebui să examineze dacă aceste peisaje tematice au existat de la început sau au fost adăugate într-o perioadă ulterioară. Sugestia a plecat, desigur, de la portretul lui Scarlat Callimachi din codul ce îi poartă numele, unde personajul era deja încadrat în acest fel.

¹⁰ Baronul de Tott, *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, Paris, 1783, vol. I-II, *passim*.

politicii; într-un cuvânt, era întru totul vrednic a îndeplini slujba de terziman”. Ianache Callimanchi a fost mare dragoman și în anii 1756-1758.

Ca răsplată a activității sale în serviciul Imperiului, Ioan Th. Callimachi a fost recompensat cu tronul de domnitor al Moldovei, domnind doi ani și două luni (1758-1761). La acea vreme, el era un om în vârstă de 67-68 de ani. După retragerea din scaun, acesta a revenit la Constantinopol, unde a mai trăit încă două decenii, săvârșindu-se din viață în 1780, când avea peste de 90 de ani.

Portretul domnitorului Ioan Teodor Callimachi, din colecția familiei, este un bust orientat trei-sferturi spre stânga. Personajul este înfățișat în costumul domnesc de ceremonie: are un gugiuman din blană de sobol (samur), împodobit cu luxosul surguci ce susține egreta, formată din trei pene. Acest element distingea gugiumanul domnesc de cel purtat de marii dregători ai țării. Caftanul roșu, îmblănit cu samur, completează costumația domnească, de investitură. Tratarea chipului personajului beneficiază de un bun desen, liniile fiind trasate cu siguranță. Pictura este una de tip academist, dar care nu se concentrează foarte mult asupra fineței detaliilor, cum ar fi făcut-o un „zugrav de subțire” contemporan cu domnitorul portretizat. Portretul pare al unui bărbat ceva mai tânăr decât vârsta de 67-68 de ani, cât avea Ioan Teodor Callimachi la dobândirea calității de domnitor.

Portretul-efigie a lui Ioan Teodor Callimachi are în fundal o bisericuță de lemn. Aceasta poate fi identificată cu bisericuța familiei, construită de Vasile Callimachi, vornicul de Câmpulung, tatăl domnitorului. Teodor Callimachi (1660-1740), vornicul de Câmpulung de la 1729, era căsătorit cu fiica lui Grigore vodă Ghica. Imaginea a fost aleasă pentru că vorbește despre originile familiei Callimachi, ce își avea rădăcinile în această regiune din nordul Moldovei. Imaginea dorea probabil să arate, cu o anumită mândrie, că un personaj de talia lui Ioan Callimachi, mare dragoman al Sublimei Porți și domnitor al Moldovei s-a putut ridica dintr-un loc atât de modest. Ioan Callimachi apare însă și în calitate de ctitor, așa cum reiese din pisania bisericii, care poate fi descifrată din imagine (Fig. 1).

Bisericuța de lemn Sf. Nicolae (1689) nu mai există astăzi la Câmpulung Moldovenesc, fiind strămutată în anul 1887 în satul Ciumârna¹¹ din comuna Vatra Moldoviței (județul Suceava). T.V. Stephanelli a găsit pisania bisericești din imagine și a publicat-o, ceea ce poate confirma conținutul inscripției și calitatea de ctitor a lui Ioan T. Callimachi¹². Inscripția este săpată într-o tablă de lemn de mici dimensiuni, în care capul de bour, stema Moldovei, este însoțit de titulatura domnească redată abreviat, doar prin inițiale: „Noi, Ioan Teodor Voievod, Domn

¹¹ Karl A. Romstorfer, *Die Kirchenbauten in der Bukowina (Mittheilungen der KK Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale*, vol. XXII, 1896, p. 41-76.

¹² T. V. Stefanelli, *Originea lui Ioan Teodor Callimachi (Călmașul)*, în *Arhiva*, VII, 1896; A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 13.

al Țării Moldovei”. Aceasta arată că pisania a fost pusă între anii 1758-1761, pe când noul ctitor se afla pe tron. Pisania respectivă, sculptată și pictată pe lemn, a ajuns în colecția familiei Callimachi din București, păstrându-se în original până astăzi¹³. Astfel, aceasta a putut fi redată cu fidelitate în acest tablou.

Cele două volume de documente ale familiei Callimachi, publicate de Iorga la 1902-1903, reproduc chiar la început o pictură din interiorul bisericii, în care se vede pisania cu stema Moldovei și doi ctitori: Ioan T. Callimachi vodă și fiul său, Grigore Callimachi vodă¹⁴. Dacă imaginea nu este o reconstituire fantezistă, ci reflectă realitatea, atunci refacerea vechii biserici a familiei, sau cel puțin finalizarea lucrărilor, ar trebui pusă mai curând în domnia fiului, după 1761.

Grigore Callimachi vodă (1761-1764, 1767-1769) era fiul mai mare al domnitorului Ioan Callimachi, născut pe la 1735, sub o stea norocoasă. Acesta a urcat pe tronul Moldovei imediat după retragerea tatălui, la vârsta de doar 24 de ani, fără a mai fi nevoit să urce treptele unei cariere în Cancelaria imperială, până la funcția de mare dragoman. El a fost căsătorit cu Ileana, fiica lui Alexandru, fiul lui Nicolae Mavrocordat vodă. Legăturile înalte l-au ajutat să primească de două ori sceptru de domnie. Din porunca sa, la 1762 va fi scrisă *Condica de ceremonii al lui Gheorgachi*, intitulată „Condica obiceiurilor vechi și noi ale Curții Moldovei”. Deși soarta a părut multă vreme să-l favorizeze, Grigore Callimachi a avut un sfârșit tragic, fiind decapitat la Constantinopol, la 28 august 1769.

Portretul-efigie al lui Grigore Callimachi este un bust orientat trei-sferturi spre dreapta. Domnitorul arată ca un bărbat ceva mai matur decât vârsta de 24 de ani pe care o avea la urcarea pe tron; chipul s-ar potrivi mai curând cu imaginea domnitorului din a doua domnie (1767-1769). Pe cap, el poartă același gugiuman domnesc, din blană de samur, împodobit cu o egretă și surguci, prinsă de data aceasta pe partea stângă, mai expusă vederii. Pe umeri el poartă același caftan cu guler și bordură de samur. Sub aceasta se zărește bordura din blană de hermină, albă cu codițe negre, ce aparținea fermenlei, veșmântul mai scurt care se purta pe sub caftan sau giubea¹⁵. Un portret de epocă ar fi insistat pe detaliile dungate ale anterului de mătase, redat aici monocrom, pentru simplificarea imaginii (Fig. 2).

Pentru fundal s-a găsit o soluție ingenioasă pentru a arăta atât o scenă de interior, cu doi boieri stând la taifas, cât și o priveliște de exterior, în care se pot vedea câteva clădiri cu aspect mediteranean. Terasa cu stâlpi de lemn și arce de

¹³ S-a scris că prima biserică de lemn, cea construită de vornicul Teodor Callimachi, ar fi fost distrusă de tătari, în cursul invaziei din 1718 și că a fost refăcută ulterior de fiul său, Ioan Teodor Callimachi.

¹⁴ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, 1902; II, 1903. Pisania domnească din imagine este însă mult mai mare decât piesa reală.

¹⁵ Având în vedere faptul că era ginere al familiei Mavrocordat, putem nota că blana de hermină apare în mai multe portrete ce reprezintă pe domnitorii din stirpea Mavrocordaților.

factură orientală aparținea probabil unei reședințe a familiei Callimachi de la Constantinopol sau împrejurimi. Deasupra unuia dintre stâlpii terasei poate fi remarcat un blazon al familiei Callimachi, încadrat într-un scut de factură germanică și timbrat cu o coroană de tip princiar.

Alexandru Callimachi vodă (1795-1799) era fiului lui Ioan Th. Callimachi vodă și fratele lui Grigore Callimachi vodă. Alexandru s-a născut pe la 1737; deși mai mic de ani, Alexandru apare în portretele de epocă mult mai în vârstă decât fratele său Grigore. Aceasta pentru că a ajuns târziu pe tronul Moldovei, după mai bine de 26 de ani. Spre deosebire de fratele său, el a avut o carieră publică însemnată înainte de domnie. A devenit mare dragoman al Porții după 1785. În această calitate, el trebuia să fie un bun poliglot, cunoscând limbile elină, turcă, arabă, persană și franceză. A fost un simpatizant al Franței. Alexandru a realizat și el o căsătorie importantă, însurându-se cu Elena, fiica domnitorului Grigore Ghica.

Alexandru Callimachi a ajuns domn al Moldovei în 1795, pe când avea 58 de ani. Curtea domnească din Iași era, la acea dată, distrusă de un mare incendiu (1785), refacerea fiind foarte costisitoare. Astfel, noul domn a preferat să cumpere o casă mai impozantă, de la hatmanul Costache Ghica, aflată lângă zidul Spitalului „Sf. Spiridon”, împreună cu casele alăturate, ale lui Lupu Balș, și să amenajeze acolo o nouă Curte Domnească¹⁶. El a înconjurat clădirea cu ziduri și a construit monumentală poartă existentă și astăzi („Ușa nădejdi”). În 1790 aici a locuit și cneazul Potemkin, comandantul armatei ruse în războiul declanșat împotriva Imperiului Otoman. Acest palat, cumpărat de stat în domnia lui Alexandru Ioan Cuza, la 1860, a devenit sediul primei Universități românești.

Alexandru Callimachi a sprijinit mișcarea de regenerare națională a grecilor, începută de Rigas Velestinul (Fereos). Ca semn al acestei apropieri, domnitorul a finanțat tipărirea Hărții Moldovei realizată de Rigas. Domnitorul a fost demis pe la sfârșitul lui martie 1799, din cauza Austriei. El s-a retras la Constantinopol, ca și tatăl său, unde va mai trăi încă 22 de ani. A trecut la cele veșnice de Crăciun, la 24 decembrie 1821, la vârsta de 84 de ani.

Portretul lui Alexandru Callimachi este, de asemenea, un bust orientat trei sferturi spre stânga. În mod evident, sursa primară a acestui chip este portretul de epocă gravat pe amintita hartă a lui Rigas, cu o autentică valoare documentară¹⁷. Portretul domnesc este însoțit de un hexamtru compus de Rigas, spre lauda celui care a înfăptuit acest act de mecenat. Deasupra zeița Fama (Vestea), iar dedesubt este o carte deschisă la cuvintele lui Plinius, libr. IV, „Spre fluviul Tyras (Nistru)...”;

¹⁶ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri, până la 1821*, ediția a II-a, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007, p. 342-352.

¹⁷ Portretul de pe harta lui Rigas a fost reprodus și de N. Iorga, *Domni români după portrete contemporane*, p. 195.

jos se mai află un scut cu armele Moldovei și zeița Istoriei scriind pe o carte deschisă. Harta a apărut la Viena, în 1787, în atelierul lui Franz Müller¹⁸.

Gugiumanul este corect redat, fără bordura albă, ca în portretele anterioare. În privința vestimentației, sub mantia îmblănită cu samur se vede bordura de hermină a fermenelei, iar dedesubt mătasea anteriorului vărgat, alb cu auriu. Fundalul portretului este un peisaj țarigrădean, de pe malurile Bosforului; în planul îndepărtat se zăresc cupola și minaretele Sfintei Sofia (Fig. 3). Este aceasta o reamintire a perioadei în care Alexandru a fost mare dragoman al Imperiului Otoman, dar și a capitalei imperiale în care a dobândit, în cele din urmă, domnia Moldovei.

Un alt portret din colecția familiei Callimachi a reluat chipul de pe harta lui Rigas, adăugând în dreapta-sus inscripția pusă de Alexandru Callimachi la 1786 pe „Ușa Nădejdi”, poarta de acces în incinta noii reședințe amenajate la Iași pe cheltuiala sa¹⁹. Această reprezentare îl leagă mai strâns de istoria Moldovei, printr-o contribuție directă la evoluția urbanistică a capitalei, la sfârșitul veacului al XVIII-lea (Fig. 7).

Scarlat Callimachi vodă (1812-1819), fiul lui Alexandru, născut pe la 1773, reprezintă a treia generație de domnitori proveniți din această familie. El a beneficiat de o educație deosebită în casa tatălui său, prin învățători francezi. Scarlat era odrasla cea mai grecizată a familiei Callimachi, deși amintea cu mândrie de obârșia sa românească. Vorbea însă mai ales în grecește cu boierii și întreaga sa curte. El a fost căsătorit cu Smaranda, fiica lui Nicolae Mavrogheni, domn al Țării Românești.

La 1784, Scarlat Callimachi a devenit secretarul dragomanului lui Ipsilanti, începându-și cariera în capitala imperială. La 1805, consulul Ruffin scria lui Talleyrand că „Scarlat Callimachi, dragomanul Porții, e însuflețit de un spirit de dreptate și de moderație exemplară... El vrea să fie susținătorul cauzei celei drepte și nu capul unei intrigi oarecare”... Scarlat Callimachi a contribuit, la 1806, la schimbarea politicii Porții prin îndepărtarea de Rusia și Anglia și apropierea de Franța. La Constantinopol, el a obținut numirea ca domn la 1806, pe care nu a putut-o însă exercita efectiv, din cauza războiului abia început. După încheierea păcii, a îmbrăcat caftanul de domnie la 8 septembrie 1812, dar a ajuns la Iași abia spre sfârșitul anului. Scarlat și-a început domnia în condiții grele, în contextul în care jumătate din Moldova a fost cedată Rusiei, în urma păcii din 1812.

Ultimul cronicar moldovean, Manolache Drăghici, nota că Scarlat „a fost un om învățat, blând și cuminte, ce se ocupa mult cu scrisul”. Se spune că scria cu propria sa mână epistolele către marele vizir de la Constantinopol. Scarlat Callimachi a publicat, în 1816, cunoscutul *Cod de legi al lui Callimachi*, inspirat

¹⁸ Al. Papadopol-Callimah, *Harta Moldovei lucrată de Rigas la 1797*, în *Convorbiri literare*, anul XVII, p. 328.

¹⁹ Este vorba despre palatul ce adăpostește astăzi Universitatea de Medicină din Iași.

din legislația austriacă. Codul a fost scris inițial în limba greacă și tipărit la Mănăstirea Trei Ierarhi, cu litere noi, aduse din Italia.

Depunerea lui Scarlat Callimachi din domnie, la 1819, s-a făcut cu firman de la Constantinopol, prin care era invitat pe malurile Bosforului pentru a primi noi dovezi de favoare împărătească. Îl aștepta perspectiva de a ocupa domnia Țării Românești. Cu toate acestea, Scarlat a murit otrăvit și decapitat, la 26 octombrie 1821, la vârsta de 48 de ani.

Portretul lui Scarlat Callimachi este, ca și celelalte, unul de tip efigie: un bust, trei-sferturi orientat spre dreapta și inclus în câmpul unui medalion oval. Gugiumanul din blană de samur este lipsit de surguci și egretă, fapt de neimaginat dacă portretul ar fi fost unul contemporan cu domnitorul. De asemenea, anteriorul cu care este îmbrăcat Scarlat este înfățișat într-o manieră simplificată, fără dungi. În schimb, prețiosul hanger de la brâu, simbol neoficial al statutului domnesc, este reprezentat în acest portret (Fig. 4).

Modul în care este realizat desenul figurii arată legătura directă cu portretul desenat de Hrdlicka. Pe frontispiciu Codului a fost publicat portretul gravat al lui Scarlat Callimachi, făcut de pictorul și litograful I. Bero Ludovicus Kreükely de Schwerdtberg și gravat de Blasius Höfel²⁰. Sursa primară a portretului gravat a fost probabil un portret contemporan al domnitorului, pictat în ulei pe pânză, atribuit pictorului Eustatie Altini și aflat astăzi în Palatul Mitropolitan din Iași²¹.

Fundalul portretului îmbină un decor convențional de interior, reprezentat de faldurile unei draperii roșii și nelipsita coloană clasică; acestea sunt combinate cu o deschidere spre peisaj: o priveliște spre mănăstirea Cetățuia din preajma Iașilor. Se știe că Scarlat Callimachi a rezidat în palatul reconstruit pe temeliiile vechii curți domnești și nu în clădirea amenajată drept Curte Domnească de tatăl său, Alexandru. Deci, o asemenea perspectivă de undeva din saloanele reședinței domnești poate fi imaginată²². Prezența coloanei arată că modelul portretului din colecția Callimachi a fost gravura și nu pictura lui Altini, din care lipsește acest element.

În colecția familiei se păstrează și un alt exemplar al portretului lui Scarlat Callimachi, de mici dimensiuni, pictat pe lemn, realizat probabil la o scară apropiată de a celui litografiat pe frontispiciul *Codului Callimachi*. Sub portret se află aceeași inscripție grecească, însă fără stema din sigiliul domnesc. Lucrarea este astăzi foarte întunecată și lipsită de claritate, dar o eventuală restaurare i-ar putea reda valoarea istorică.

²⁰ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 123. probabil fratele consulului cu același nume de la Iași.

²¹ Remus Niculescu, *Eustație Altini*, în *SCLA-AP*, XII, 1965, 1.

²² Sălile oficiale, Spătăria și celelalte, ofereau o priveliște spre partea opusă, spre oraș, nu spre mănăstirea Cetățuia.

2. Alte portrete domnești

În colecția familiei Callimachi se păstrează și alte portrete domnești, demne de interes. Pentru a le evalua însemnătatea, unele dintre ele au nevoie de o analiză specială privitoare la identificarea personajelor și a împrejurărilor în care aceste portrete au fost realizate.

Portret de domnitor. Ioan Th. Callimachi

În colecția familiei se păstrează un alt portret, de dimensiuni mijlocii, încadrat într-un oval, pe suport de carton. Lucrarea nu este semnată, nici datată, după cum nu are nici o însemnare privitoare la identitatea personajului reprezentat. În memoria familiei, portretul îl reprezintă pe „Alec Callimachi, vornic al Țării de Sus”²³. Totuși, asupra identității celui reprezentat credem că discuția poate fi reluată.

Hieratismul personajului, linearitatea desenului, lipsa volumelor, indică un zugrav bisericesc drept autor al portretului, sau o frescă de epocă drept sursă primară a imaginii. Modul în care este tratată fața personajului și mâna acestuia, trimitte de asemenea spre un pictor deprins mai curând a picta chipuri de sfinți, în tradiția neobizantină, decât a lucra portrete de șevalet. Rețin atenția mai ales ochii mari, cu privire pătrunzătoare²⁴. Stângăcia, modul convențional în care tratează faldurile veșmintelor, vorbește de unul dintre acei „pictori primitivi” ce fac trecerea de la portretele ctitoricești realizate în frescă la portretul modern (Fig. 5).

Simpla analiză a vestimentației personajului arată că nu este vorba despre un boier, fie el și mare vornic, ci de un domn aflat în funcție. Gugiumanul de samur cu surguci și egretă, caftanul clasic, hangerul de la brâu, fac parte din codul vestimentar care ne arată că avem în față imaginea unui domnitor. Într-o imagine pusă în legătură cu biserica familiei de la Câmpulung, putem distinge portretele întregi, în frescă, ale domnitorilor Ioan Th. Callimachi și Grigore Callimachi. Amândoi își sprijină una dintre mâini pe mânerul prețiosului hanger purtat la brâu²⁵.

Putem presupune o confuzie a personajelor prin omonimie și că în locul vornicului Alec Callimachi, personajul reprezentat ar putea fi Alexandru Callimachi vodă. Totuși, dacă comparăm portretul cu cele patru chipuri de domnitori din colecția familiei, vom putea constata că asemănarea cea mai mare este cu primul personaj din serie, Ioan Th. Callimachi vodă. Aceasta credem că este identitatea reală a personajului portretizat. Dincolo de privire, barba înspicată, redată convențional, este un alt indiciu în acest sens. Aici apare pentru prima dată gugiumanul de blană cu bordură albă la partea de sus, întâlnit apoi în portretele mai târzii ale lui Ioan și Grigore Callimachi. Un asemenea model de cucă nu credem să

²³ Narcis Dorin Ion, *op. cit.*, p. 124.

²⁴ Portretul amintește de cel al domnitorilor Constantin și Antioh Cantemir de la mănăstirea Mera.

²⁵ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, 1902; II, 1903.

fi existat, culoarea albă de la partea superioară indicând, de fapt, fundul gugiumanului, ce era din mătase sau postav de culoare albă. Probabil că pictorul care a reprezentat astfel gugiumanul nu avusese prilejul de a vedea o asemenea cucă domnească în realitate.

Portretul lui Ioan Th. Callimachi provenit din donația de la Spiridonia din Iași are pe ramă o însemnare, în grafie chirilică, în care se arată că modelul după care a fost realizată pictura a fost un portret păstrat în familia „boierilor Canonești”, adică în Cananău de la Corni (Botoșani). Probabil că vechiul portret era unul realizat în această manieră, transpus în manieră academistă, occidentală, sub care ne-a fost transmisă până astăzi.

Portretul domnitorului Alexandru Callimachi (1795-1799)

Portret bust, trei-sferturi spre dreapta, realizat pe un fundal neutru. Figura foarte alungită, cunoscută din portretul contemporan gravat pe harta lui Rigas, doar că acesta este un portret mai „de tinerete” al personajului, pe când acesta se afla în floarea vârstei. Bărbatul poartă gugiuman de samur și giubea de pambriu albastru, iar pe dedesubt un anteriu fin din mătase dungată. Privit cu atenție, se poate constata că vestimentația personajului nu conține elementele caracteristice ale unui domn aflat pe tron. Gugiumanul era purtat și de mării dregători. Cel domnesc avea fundul de culoare albă, pe când cel al marilor boieri avea fundul roșu, pentru cei aflați în funcție (*hále*), iar pentru cei care nu mai dețineau funcții (*pale*) era de culoare verde. Dacă acest cod al epocii a fost respectat, în portret este reprezentat nu un domn, ci un fost dregător (Fig. 6).

De altfel, constatăm că gugiumanul de samur este lipsit de prețiosul surguci cu egretă, specific domnilor aflați pe tron. Haina purtată este o giubea boierească și nu un caftan de funcție. Mai mult, deși personajul este redat până la jumătate, nu este reprodus hangerul purtat la brâu de domnii aflați în funcție. Nu este exclus ca portretul care a stat la baza acestuia să fi fost pictat la Țarigrad, pe când Alexandru Callimachi era mare dragoman (*terziman*), atât gugiumanul cât și mantia fiind destul de asemănătoare cu vestimentația din acest tablou.

Istoricul de artă Remus Niclescu a reprodus în treacăt acest portret, în 1965, datându-l „către 1795”; desigur, autorul a luat în calcul anii de domnie ai acestuia (1795-1799)²⁶. Portretul se păstrează și în prezent în colecția familiei Callimachi. Am putut identifica un exemplar identic în colecția Muzeului Național de Artă al României²⁷. Autorii volumului au datat lucrarea în anii

²⁶ Remus Niclescu, *op. cit.*, p. 11.

²⁷ *Repertoriul picturii române moderne, Secolul al XIX-lea*, vol. 1, Literale A-E, volum întocmit de Costina Anghel și Mariana Vida, Muzeul Național de Artă al României, Galeria de Artă Românească, București, 2015, p. 178, nr. 325. (MNAR, inv. 2325). În aceeași colecție am putut identifica și un alt portret, necunoscut, al domnitorului Alexandru Callimachi, datat de autorii volumului, de asemenea, în intervalul 1860-1870; această nouă lucrare este înregistrată la inv. 2328.

1860-1870, după maniera de execuție. Lucrarea este o copie academică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

De interes ar fi și compararea celor două exemplare ale portretului, păstrate până astăzi. Cel din colecția familiei Callimachi păstrează avantajul de a nu fi restaurat. Gugiumanul, deși alungit, păstrează o lățime mai firească. Giubeaua are o culoare incertă, între albastru și verde, poate în urma unei oxidări a culorilor. Dungile anterului, în verde și auriu, au păstrat mai bine modelul original, care este simplificat în celălalt exemplar. Portretul de la Muzeul Național de Artă și-a recăpătat luminozitatea și claritatea în urma unei restaurări, probabil. Este remarcabil modul în care este tratată blana fină a gugiumanului, firele de păr din barbă, precum, și felul în care este redată materialitatea blănii de samur care formează gulerul giubelei. Buzele bărbatului și-au recăpătat culoarea trandafirie, accentuată. Grija pentru aceste detalii era specifică „zugravilor de subțire” din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Portretul Mitropolitului Gavriil Callimachi (1760-1786)

Viitorul ierarh Gavriil Callimachi era fiul cel mai mare al vornicului Teodor Callimachi din Câmpulung Moldovenesc, primind din botez numele de „Gheorghe” (c. 1710). El a urmat calea monastică, fiind primit în rândurile obștii de la Mănăstirea Putna, unde a primit numele de „Gavriil”. Cu sprijinul fratelui său Ioan Th. Callimachi, ajuns mare dragoman al Imperiului Otoman, Gavriil a devenit arhidiacon al Patriarhiei de la Constantinopol, iar apoi mitropolit al Thessalonicului (1745-1760). Ulterior el a urcat pe scaunul de Mitropolit al Moldovei (1760-1786). Gavriil Callimachi este ctitorul Bisericii „Sf. Gheorghe” (Mitropolia Veche), unde își are și locul de veci²⁸. Piatra sa de mormânt se păstrează în pridvorul deschis, mediteranean, al amintitei biserici.

Portretul lui Gavriil Callimachi este unul de dimensiuni mari, aproape de cea naturală. Mitropolitul este înfățișat până la jumătate, trei-sferturi spre dreapta, ținând paterița în mâna stângă și binecuvântând cu dreapta. Fundalul este unul neutru, cu efect de clar-obscur. La partea superioară a tabloului se află o inscripție în limba română: „Gavriil Callimachi, întâi Thessalonicului și apoi Moldaviei mitropolit, 1758-1786”. La aceasta se adaugă semnătura pictorului „copie de C. D. Stahi”, lucrarea fiind și datată (Fig. 8).

Veșmintele acestuia evidențiază apartenența la cinul călugăresc al mitropolitului. Gavriil Callimachi este înfățișat purtând pe cap camilafca neagră, de ieromonah. Pe dedesubt poartă un anterior de culoare neagră, apoi rasa călugărească, iar pe deasupra marea mantie arhierască²⁹. Pe umeri mitropolitul

²⁸ Ioan Augustin Guriță, *Gavriil Callimachi Mitropolitul Moldovei (1760-1786)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017.

²⁹ Pentru veșmintele și însemnele mitropolitului cf. Ene Braniște, *Liturgica generală, cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, București, 1993, p. 623-629.

poartă Mantia, o pelerină bogată, cu falduri, de culoarea cerului și împodobită cu mai multe benzi orizontale („râuri“) de culoare roșie. Această piesă vestimentară era îmbrăcată de mitropolit la intrarea solemnă în biserică și la procesiuni; ea nu putea fi purtată la slujbele în care arhiereul îmbrăca stiharul și sacosul, pentru săvârșirea *Liturghiei*. Mantia este considerată a fi un veșmânt extra-liturgic.

Pot fi stabilite analogii între portretul lui Gavriil Callimachi și cel al mitropolitului Iacov Stamati, publicat de Remus Niculescu, portret aflat în colecția Mitropoliei Moldovei, către 1792³⁰. Cele două portrete au format o pereche, dacă nu cumva chiar și o serie, din care poate că au mai făcut parte și alte chipuri de mitropoliți moldoveni. Nu știm dacă portretul vechi, copiat de C. D. Stahi, se mai păstrează în colecțiile Mitropoliei Moldovei.

Portretul doamnei Smaranda Callimachi

Despre Smaranda, soția lui Scarlat Callimachi, ultimul domnitor din familie am mai avut ocazia să scriem, cu ceva timp în urmă³¹. În colecția familiei Callimachi se păstrează însă un mic portret al doamnei, care ne oferă prilejul de a reveni asupra acestui subiect. Portretul a fost publicat acum un secol, probabil după un alt exemplar păstrat³². Imaginile sale alb-negru ofereau însă imaginea unei figuri masculinizate și prea puțin grațioase. Cu totul altceva oferă această frumoasă imagine a doamnei, aflată în colecția Callimachi, în care Smaranda este redată cu eleganță și delicatețe - un portret realizat în manieră italiană.

Este un portret până la jumătate, ce o reprezintă pe doamnă șezând pe un scaun cu spătar înalt, tapițat cu roșu. Modul în care este reprezentat jilțul lasă impresia că personajul este orientat spre stânga, iar capul este întors puțin spre dreapta imaginii. În realitate, corpul este surprins din față, într-o postură destul de naturală. Lumina, de cabinet, este bine orchestrată, iar cromatica este în culori calde, intime. Este folosit clar-obscurul, iar elementele decorului interior, abia schițate, rămân în plan secund; lumina dirijează privirea spre chipul personajului reprezentat (Fig. 9).

Podoaba capului este una foarte savant alcătuită, combinând o bonetă cu o frumoasă năframă albă și o egretă de cocor prinsă în partea dreaptă, asemănătoare podoabei surguciului domnesc. Cele două podoabe cu diamante și smaralde, de pe frunte, erau deosebit de valoroase. Culoarea ochilor este potențată de vecinătatea celor două smaralde.

³⁰ Remus Niculescu, *op. cit.*, p. 12, fig. 5, portretul mitropolitului Iacov Stamati.

³¹ Sorin Ifțimi, *op. cit.*, în Leonidas Rados (coord.), *op. cit.*, p. 87-97.

³² *Documente din secolele al XV-lea-al XIX-lea privitoare la familia Mano*, culese, adnotate și publicate de Constantin George Mano, București, Tipografia Curții Regale, F. Göbl și fii, 1907; Théodore Blancard, *Les Mavroyéni*, II, Ernest Flammarion, Paris, 1909, p. 385.

Vestimentația și sprâncenele îmbinate amintesc de figurile feminine din aceeași epocă, zugrăvite de Mihail Töpler³³. Gulerul amplu, de dantelă acoperă umerii și bustul (*ciupagul*). Setul de podoabe este completat discret cu două șiraguri de perle, la baza gâtului, și un mic inel pe degetul mic al mâinii stângi. Aceași mână ține o năframă cu monograma doamnei „S. K”, cu litere latine, brodate cu auriu și încadrate de o coroniță vegetală, brodată cu verde.

Portrete din ramura boierească a familiei Callimachi

Colecția familiei Callimachi de la Stâncești păstrează și o serie de portrete ce înfățișează personaje din ramura proprie, încărcate cândva cu o deosebită valoare afectivă. În câteva cazuri ele și-au pierdut identitatea, rămânând doar chipurile enigmatice ale unor personaje ce își caută numele. Din fericire pentru cercetător, arborele genealogic al familiei arată că în ramura boierească a familiei succesiunea este una simplă, existând doar câte un bărbat în fiecare generație. Teoretic, identificarea portretelor după generații nu ar trebui să fie o problemă. Spre deosebire de occident, unde moda foarte dinamică separă generațiile, în orbita modei orientale există un imobilism ce traversează generațiile. Astfel, elementele de vestimentație nu ajută într-o măsură suficientă la datarea și atribuirea portretelor.

Pentru prosopografia bărbaților din ramura secundară a familiei Callimachi în epoca fanariotă sunt necesare câteva date istorice, care se pot dovedi folositoare și la analiza portretelor din colecție. Aceasta este singura ramură care are urmași până în zilele noastre, celelalte stingându-se.

Dumitrașcu Callimachi vel ban (1705-1758) de la Stâncești, era fiul vornicului Teodor Callimachi, era fratele cel mai mic al lui Ioan voievod și Gavriil Mitropolit. El este capul ramurii românești a familiei Callimachi; a rămas tot timpul în țară și nu știa grecește. S-a căsătorit cu Maria, fiica lui Alexandru Sturdza³⁴. La 1747 a fost ridicat la rangul de mare ban, de către Grigore Ghica vodă. În funcție până la 1753.

Ioan Callimachi paharnic (c. 1750- 1786) era fiul cel mai mic al banului Dumitrașcu Callimachi și a Mariei, fiica lui Alexandru Sturdza. A fost căsătorit mai întâi cu Joița, fiica logofătului Ioan Sturdza (c. 1780). A doua soție a fost Ruxandra, fiica marelui logofăt Constantin Catargi. Căsătoria a durat doar șase ani; cei doi soți au avut doi copii, pe Alecu și Maria³⁵. În documentele epocii se menționează că paharnicul Ioan Callimachi era văr primar cu domnitorul Alexandru Callimachi.

Alexandru Callimachi vornic (1781-1837) de la Stâncești, născut pe la 1781, era fiul cel mai mare al lui Ioan Callimachi, din căsătoria cu Ruxandra, fiica marelui

³³ Vezi și Sorin Iftimi, *Portretul Smarandei Manu de Mihail Töpler, aflat la Muzeul de Artă din Bacău*, în *Acta Bacoviensia*, X, 2015, p. 57-72.

³⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 187.

³⁵ *Ibidem*, p. 191-192.

logofăt Costin Catargi. În 1801, Alexandru s-a căsătorit cu Ileana, fiica vornicului Gavriil Conachi. Din această însoțire se vor naște doi copii: Xenofon și Ruxandra. Prima sa soție a decedat înainte de 1813, iar fiul său Xenofon a murit la 1820³⁶. La 1819, Alexandru a fost pus în dregătoria de vel agă de către Scarlat Callimachi vodă, vărul său. El a fost cel însărcinat cu stingerea „răscoalei tătarășenilor”, cu care s-a confruntat orașul Iași la 1819³⁷. Alexandru Calimachi a urcat mai târziu până la rangul de mare vornic de Țara de Jos. A doua căsătorie a vornicului Alexandru Callimachi a fost cu Maria, fiica postelnicului Ioan Cuza. Din această căsătorie s-au născut Teodor și Smaranda. El a murit în 1837, iar văduva sa a trăit până la 1843.

1. Două portrete de șevalet

În colecția familiei Callimachi se află două portrete-pereche de dimensiuni mijlocii, care se cuvine să fie analizate împreună. Este vorba despre doi strămoși; așezați cronologic, cele două personaje sunt orientate față în față, comunicând reciproc. Sunt lucrări de dimensiune mijlocie, montate în rame specifice ultimelor decenii ale secolului XIX. Chenarul ramei ia forma de semicerc la partea superioară, încadrat de două rozete de un model special. Ambele portrete sunt pictate pe un fundal neutru.

Portret de boier de rangul II (Dumitrașcu Callimachi?). Este un portret-bust, orientat trei sferturi spre dreapta. Reprezintă un boier tânăr, ce aparține unei generații mai vechi. Are ochii de culoare deschisă (o „marcă” a familiei) și mustața cu colțurile lăsate „pe oală”; după moda orientală a vremii, probabil că purta capul ras. Mâna, frumos pictată, este lipsită de inele, ceea ce ar fi fost puțin obișnuit într-un portret de epocă. Forma calpacului purtat pe cap, precum și lipsa bărbii indică un boier de rang mai mic (Fig. 10).

Anteriul de culoare măslinie are un model presărat cu flori mărunte. Pe deasupra, bărbatul poartă o giubea cu guler și margini late de blană. Nu este blana de samur a marilor dregători, dar este hermina, care indică o înrudire domnească. Credem că acesta este elementul cheie al portretului, chiar dacă el este valabil mai curând pentru comanditarul de la sfârșitul secolului XIX, decât pentru realitatea secolului XVIII.

Identificarea personajului ar conduce spre Dumitrașcu Callimachi (1705-1758), fiul unei domnițe din familia Ghica și frate al domnitorului Ioan Th. Callimachi. El este întemeietorul ramurii boierești, cadete, a boierilor Callimachi de la Stâncești. Nu este exclus ca acest portret să fie unul de fantezie, apărut din necesitatea de a-l înfățișa pe strămoșul fondator al ramurii secundare a familiei.

³⁶ *Ibidem*, p. 192-194.

³⁷ Gh. Duzincievici, *Date noi asupra răscoalei tătarășenilor din Iași și asupra sfârșitului domniei lui Scarlat Callimachi*, în *Studii*, XXI, 1968, 1, p. 63-81; *Istoria orașului Iași*, vol. I, coord. Constantin Cihodaru și Gheorghe Platon, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 454-455.

Portret de boier de rangul I (Alexandru Callimachi). Este un portret-bust, orientat trei-sferturi spre stânga, pictat în manieră academistă. Gugiumanul din blană samur purtat pe cap, precum și barba impozantă, giubeaua din pambriu albastru îmblănită, de asemenea, cu samur, indică un boier de rangul I, un mare dregător. Portretul este, desigur, o copie târzie, realizată de un pictor ce posedă o bună tehnică, dar care a sacrificat anumite detalii ale portretului ce i-a servit ca model, preferând să privilegieze chipul personajului reprezentat. Portretul ce a fost folosit ca model, realizat în timpul vieții personajului avea, desigur, anteriorul cu dungii mărunte și brâul (*taclitul*) din mătase foarte colorată, împodobită cu flori mici, după moda epocii (Fig. 11).

Lucrarea nu păstrează vreo însemnare privitoare la personajul reprezentat, dar indiciile duc spre marele vornic Alexandru Callimachi. De altfel, un al doilea portret pictat al lui Alexandru Callimachi, publicat în 2011, de Narcis Dorin Ion facilitează această identificare³⁸.

2. Două portrete-medalion masculine

Se întâmplă ca portretele de dimensiuni modeste, chiar miniaturale să fie mai însemnate prin vechime și autenticitate decât portretele de mari dimensiuni, păstrate în copie. În colecția Callimachi se află două asemenea portrete masculine a căror identitate s-a pierdut, dar care ar putea fi restabilită în urma unor cercetări viitoare. Față de portretele de mari dimensiuni, ce aveau caracter de reprezentare, aceste mici portrete erau destinate a fi suveniruri de familie. Ele aveau deci un caracter mai intim, neoficial, fiind destinate de obicei soțiilor sau logodnicelor. Prin urmare și înfățișarea bărbaților din aceste portrete ar trebui să fie una mai degajată, desprinsă de postura oficială.

Portret de boier cu cealma. Un portret-medalion, pictat probabil pe fildeș, ne oferă chipul unui personaj având pe cap o cealma, un fel de „turban” format dintr-un prețios șal de mătase (cașmir), înfășurat mai lejer în jurul creștetului, ce conferă purtătorului un aer romantic. Această podoabă orientală, numită și „tarabulus”, nu era purtată de oricine; domnitorul, beizadelele și boierii din marile familii își permiteau un asemenea lux. Tarabulusul era folosit în ocazii neoficiale și de obicei, în interiorul spațiului domestic³⁹. Pe la 1823, domnitorul Grigore Ghica a emis chiar o poruncă ce interzicea portul tarabulusului pentru oricine, în afară de boierii de rangul I (vel logofăt, vel vornic, vel vistier, vel spătar sau vel agă)⁴⁰.

³⁸ Narcis Dorin Ion, *op. cit.*, p. 125.

³⁹ Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1987, p. 212-215.

⁴⁰ Adrian-Silvan Ionescu, *Modă și societate urbană în România epocii moderne*, Editura Paideia, București, 2006, p. 84-85. Nicolae Suțu, în memoriile sale, relatează un episod din vremea tatălui său în care un tânăr boier român a fost decapitat la Therapia, din porunca amiralului flotei otomane, pentru că purta o asemenea podoabă textilă pe cap, rezervată doar musulmanilor. „Acesta interzisese portul

În afara tarabulului, barba îl arată pe purtător ca fiind un boier de rang înalt, din protipendadă. Boierul poartă o giubea îmblănită, se pare, cu blană de samur, cea mai prețuită dintre toate. Prin deschizătura giubelei se vede anteriul de mătase trandafirie, al cărui câmp este semănat cu floricele albastre. Culorile cealmalei și cea a anteriului sunt din aceeași arie cromatică (Fig. 12).

Un mare boier din familia Callimachi, purtător de cealma, pe la 1800-1820 nu putea fi decât marele vornic Alecu. Portretul a fost comandat probabil pentru a fi dăruit celei de-a doua soții, Maria Cuza.

Portret de boier cu carte. Al doilea portret-medalion, pictat pe fildeș, este încadrat într-o frumoasă ramă metalică de formă rotundă, formată din frunze de acant, în manieră baroc. Nu este un simplu portret-efigie, ci o compoziție în care tânărul boier se prezintă ca un știutor de carte și un iubitor de lectură („un intelectual”, am spune astăzi). El ține în mâna dreaptă o carte deschisă, sprijinindu-și cotul pe o masă de mici dimensiuni. Bărbatul poartă pe cap un calpac al cărui model este specific boierilor de rangul II; frumoasa barbă îl arată însă ca deținând o funcție importantă. Probabil că doar vârsta prea tânără este cea care îl ține, deocamdată, pe o treaptă mai joasă a onorurilor boierești. Giubeaua roșie, cu guler și margini de samur, ar indica, totuși, un boier din protipendadă (Fig. 13).

Dacă ar fi să riscăm o identificare, privind lista scurtă a boierilor Callimachi, de mai sus, am fi de părere că personajul ce corespunde cel mai bine acestui portret, cel puțin cronologic, ar putea fi *Ioan Callimachi paharnic* (c. 1750-1786), care s-a și stins la o vârstă destul de tânără.

3. Portretul Mariei Cuza-Callimachi (m. 1814)

Aceasta era fiica lui Nicolae Cuza și a Anastasiei Adam de la Barboși, ținutul Fălciu (azi Vaslui). Ea era deci soră cu Ioan Cuza și mătușă a domnitorului Alexandru I. Cuza. Fără să fi avut o existență remarcabilă, Maria este interesantă din perspectiva genealogiei familiei Cuza.

Portretul de mici dimensiuni, din colecția familiei Callimachi, este un bust, trei-sferturi spre dreapta. Tânăra femeie este reprezentată șezând pe un scaun cu spătar în stil Biedermeier, cu tapițeria trandafirie (Fig. 14). Coafura cu bucle verticale „englezești”, este specifică epocii. Chipul nu este cel al unei femei frumoase, dar ochii mari, căprui, și gura trandafirie păstrează farmecul vârstei. În rest, fața este lipsită de expresie și realist redată. Rochia albă, de bal, cu decolteu în „V” și mâneci ample sunt cele ale epocii. Decorul este unul convențional, cuprinzând o parte din interiorul camerei, dar realizând și o deschidere spre exterior. Draperia decorativă, de culoare verde și coloana neoclasică sunt ingredientele obișnuite ale portretului, în epoca Biedermeier. În colțul din

sarik-ului, adică a șalului răsucit pe cap în chip de turban”. Tânărul creștin, abia venit și neștiind despre această opreliște, a căzut victimă inflexibilității autorității otomane. *Memoriile Principelui Nicolae Suțu, mare logofăt al Moldovei (1798-1871)*, ed. Georgeta Filitti, Editura Humanitas, București, 2013, p. 59.

dreapta-jos, lucrarea este semnată cu roșu, de un pictor a cărui inițială este „S”⁴¹. O inscripție târzie de pe spatele portretului arată, cu siguranță că personajul portretizat este „Maria Callimachi, născută Cuza”.

Arborele genealogic al familiei Cuza, întocmit de Gh. Ghibănescu, o arată pe Maria ca fiind căsătorită, înainte de 1835, cu spătarul D. Bondrea⁴². Informațiile mai noi arată că aceeași Maria Cuza a fost căsătorită și cu Alexandru Callimachi (1781-1837), rezultând o legătură cu arborele genealogic al altei familii domnitoare din Moldova. Aceasta a fost a doua căsătorie, întrucât Alexandru Callimachi fusese însurat anterior cu Elena Conachi. O placă de marmură neagră, aflată în capela de la Stâncești (jud. Botoșani), principala reședință a familiei Callimachi, consemnează ambele legături matrimoniale. Astfel, „Prințul Roșu”, Scarlat Callimachi (1896-1975), se situează în această descendență a familiilor domnitoare Callimachi și Cuza. Aceasta făcea ca și regretatul Dimitrie Callimachi să se considere ca ultimul descendent din Cuzești; neamul său coboară însă dintr-o mătușă a lui Cuza Vodă, și nu direct din sângele domnitorului.

4. Portretul copiilor din familiile Callimachi, Rosetti și Catargi (c. 1843)

Frumosul portret ce reunește chipurile a cinci copii din prima jumătate a secolului al XIX-lea se păstrează, de asemenea, în salonul familiei Callimachi. Este o lucrare de mari dimensiuni, nesemnată, dar atribuită de familie pictorului italian Giovanni Schiavoni, fost profesor la Academia de Arte din Iași. Această pictură ne oferă ocazia de a aprecia stilul pictorului Schiavoni (portretele de copii solicitând o sensibilitate deosebită), precum și posibilitatea de a reevalua capacitatea pictorului de creare a unor compoziții de complexitate mai mare.

Grupul de copii ilustrează descendența lui Ioan Callimachi (1750-1786), cu cea de-a doua soție, Ruxandra Catargi. Ei sunt copiii Ruxandrei Callimachi, rezultați din două căsnicii: Nicolae Catargiu-Callimachi (viitor diplomat), Gheorghe Rosetti-Roznovanu (viitor colonel, senator, prefect) și sora lui Adela Rosetti-Roznovanu. Lor li se alătură frații mai mici, Teodor Callimachi (viitor diplomat) și sora lui Smaranda Callimachi, orfani din 1843, ce au crescut, de asemenea, în casa mătușii lor Ruxandra. Teodor Callimachi este băiețelul cu bucle blonde și ochi albaștri (Fig. 15). Am avut prilejul de a dedica acestui tablou un studiu special cu ceva timp în urmă și nu este cazul de a reveni pe larg, cu acest prilej⁴³. Este însă ocazia de a arăta locul lucrării amintite în cadrul galeriei de portrete a familiei Callimachi.

⁴¹ Numele complet va putea să fie citit fără dificultate, dar nu am avut prilejul de a studia mai atent acest detaliu.

⁴² Urmașii din această căsătorie vor apărea la dezbaterile succesiunii patrimoniale a domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

⁴³ Sorin Iftimi, *Giovanni Schiavoni - Portretul copiilor din familiile Callimachi, Rosetti și Catargi*,

5. Teodor Callimachi, diplomat (1836-1894)

Acesta era fiul lui Alexandru Callimachi și al Mariei Cuza, era văr primar cu Alexandru Ioan Cuza⁴⁴. El a fost căsătorit cu Zenaida, fiica vornicului Alexandru C. Moruzi de la Zvoriștea (jud. Dorohoi). Teodor a fost secretar al Agenției Principatelor Unite la Constantinopol, pe când aceasta era condusă de Costache Negri⁴⁵. Teodor Callimachi a fost cel care a avut onoarea de a aduce în țară firmanul de recunoaștere a Unirii Principatelor, emis de sultan la 4 decembrie 1861. Din 1863, când s-a înființat reprezentanța diplomatică a României la Belgrad, primul titular al noului post a fost Teodor Callimachi; el își va exercita mandatul până la sfârșitul domniei vărului său (1866)⁴⁶.

Portretul lui Teodor Callimachi, de dimensiune mijlocie spre mică, este semnat și datat: *Monogramist „R. 1860”*. La acea dată, Teodor era secretarul misiunii diplomatice a Moldovei la Constantinopol și deci pictorul care a realizat portretul nu trebuie căutat printre cei care și-au făcut veacul pe la Iași, în capitala Moldovei. În imagine este reprezentat un bărbat tânăr, cu alură de personaj romantic (Fig. 16). Ochii albaștri, pătrunzători și părul puțin răvășit îi conferă acest aer special. În rest, ținuta corectă, elegantă: o redingotă de culoare închisă, cu o vestă maro pe dedesubt, iar gulerul cămășii albe este legat cu o eșarfă, în formă de fundă. Fundalul lucrării este neutru, dar cromatica și eclerajul sunt bine realizate.

Colecția de portrete a familiei Callimachi, așa cum s-a păstrat, ne ajută să ne facem o idee despre ce însemnau, altădată, vechile galerii de portrete constituite în marile case boierești. Ele aveau o însemnătate nu doar familială, ci prezentau un interes mai larg, pentru evoluția istoriei și artei în spațiul românesc. Portretele domnești din colecția Callimachi reprezintă latura de prestigiu și legitimitate, racordarea la istoria glorioasă a familiei. Această parte este formată, în mare parte, din copii de epocă, realizate după portrete vechi, păstrate în alte colecții publice sau private. Proiectul de recuperare a memoriei familiale prin portrete, realizat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se datorează în primul rând lui Teodor Callimachi, mare iubitor de istorie și colecționar de artă; fiul său, Alexandru Callimachi, i-a continuat preocupările. Nucleul vechi al colecției este reprezentat de cele câteva portrete boierești, de mici dimensiuni, care reprezentau pe strămoșii direcți ai ramurii secundare a familiei. Cele mai vechi datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea. Cea mai

în *CI*, XXVII-XXIX, 2008-2010, 2011, p. 293-302.

⁴⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 195-197.

⁴⁵ Dumitru Vitcu, *Diplomații Unirii*, Editura Academiei, București, 1979, p. 230-242.

⁴⁶ Sorin Ifțimi, *Un platou de faianță cu stema lui Teodor Callimachi*, în *AMM*, XXV-XXVII, 2004-2006, p. 225-231; reluat în idem, *Vechile blazoane vorbesc. Obiecte armoriolate din muzeele ieșene*, p. 181-189.

remarcabilă, din punct de vedere artistic dar și al ideii de istorie familială, este lucrarea lui Giovanni Schiavoni de la 1843, care înfățișează portretele celor cinci copii proveniți din familiile Callimachi, Rosetti și Catargi, dar crescuți sub același acoperiș, cu îndemnul de a fi mereu împreună.

THE COLLECTION OF CALLIMACHI FAMILY PORTRAITS

(18TH -19TH CENTURY)

(Abstract)

The collection of Callimachi family portraits, as has been preserved, helps us to get an idea on the significance the old portraits of the big boyar houses had. Such portraits were not only important for the family, they were of greater interest for the evolution of history and art in Romanian space. The princely portraits in the Callimachi collection represent the prestigious and legitimate side, connecting to the glorious family history. This part consists mostly of contemporary copies, made after the old portraits, preserved in other public or private collections. The project of recovering family memories through portraits painted in the second half of the nineteenth century, is primarily due to Teodor Callimachi, a great lover of history and art collector; his son, Alexandru Callimachi, continued his concerns. The old core of the collection consisted in several small portraits of boyars, representing the direct ancestors of the secondary branch of the family. The oldest dates from the end of the 18th century and the first decades of the 19th century. The most remarkable, from an artistic point of view, as well as the idea of family history, is Giovanni Schiavoni's work of 1843, portraying the five children of Callimachi, Rosetti and Catargi families, who were raised together, urging them to remain close .

List of Illustrations:

- Fig. 1. Prince Ioan Th. Callimachi (1758-1761) in front of the Campulung church. The votive inscription of the church is preserved in the family collection.
- Fig. 2. Prince Grigore Callimachi (1761-1764, 1767-1769) at one of his residence. Above the right pillar, the Callimachi family coat is painted.
- Fig. 3. Prince Alexandru Callimachi (1795-1799) in Constantinople. In the background is St. Sophia with its minarets.
- Fig. 4. Prince Scarlat Callimachi (1812-1819) in the Prince's Palace in Iasi. In the background is the Cetățuia Monastery.
- Fig. 5. Portrait of a prince, identified as Prince Ioan Th. Callimachi.
- Fig. 6. Young prince Alexandru Callimachi, without regalia, after a portrait dated in the end of the 18th century.

-
- Fig. 7. Prince Alexandru Callimachi (1796-1799) with the votive inscription of his “Door of Hope”, the entrance to the Princely Court in Iași.
- Fig. 8. Metropolitan Gavriil Callimachi of Moldavia (1760-1785). Copy of C. D. Stahi after a portrait in the Metropolitan Collection.
- Fig. 9. Smaranda Mavrogheni, prince Scarlat Callimachi’s wife.
- Fig. 10. Portrait of a boyar (Dumitrașco Callimachi?).
- Fig. 11. Grand *Vornic* Alecu Callimachi.
- Fig. 12. Large portrait portrait of the Callimachi family (Grand *Vornic* Alexandru Callimachi?).
- Fig. 13. The portrait of a boyar from the Callimachi family.
- Fig. 14. Maria Cuza, wife of Alecu Callimachi, Teodor's mother.
- Fig. 15. Giovanni Schiavoni, *Portrait of the Children of the Families Callimachi, Rosetti and Catargi* (c.1843).
- Fig. 16. Teodor Callimachi, portrait from 1860.

Fig. 1. Ioan Th. Callimachi vodă (1758-1761) în fața bisericii de la Câmpulung.
Pisania bisericii se păstrează în colecția familiei

Fig. 2. Grigore Callimachi vodă (1761-1764, 1767-1769) la o reședință a sa.
Deasupra stâlpului din dreapta este pictat blazonul familiei Callimachi

Fig. 3. Alexandru Callimachi vodă (1795-1799) la Constantinopol.
În fundal se zăreștete Sf. Sofia cu minaretele sale

Fig. 4. Scarlat Callimachi vodă (1812-1819) în Palatul Domnesc din Iași.
În fundal se vede Mănăstirea Cetățuia

Fig. 5. Portret de domnitor, identificat cu Ioan Th. Callimachi vodă

Fig. 6. Alexandru Callimachi vodă tânăr, fără însemne domnești,
după un portret datat la sfârșitul secolului XVIII

Fig. 7. Alexandru Callimachi vodă (1796-1799) cu pisiașă așezată de el pe „Ușa Nădejdi”,
intrarea în incinta Curții Domnești din Iași

Fig. 8. Gavriil Callimachi mitropolit al Moldovei (1760-1785).
Copie de C. D. Stahi după un portret aflat în colecția Mitropoliei

Fig. 9. Smaranda Mavrogheni, doamna lui Scarlat Callimachi vodă

Fig. 10. Portret de boier (Dumitrașco Callimachi?)

Fig. 11. Marele vornic Alecu Callimachi

Fig. 12. Portret de mare boier din familia Callimachi (marele vornic Alexandru Callimachi?)

Fig. 13. Portret de boier din familia Callimachi

Fig. 14. Maria Cuza, soția lui Alecu Callimachi, mama lui Teodor

Fig. 15. Giovanni Schiavoni,
Portretul copiilor din familiile Callimachi, Rosetti și Catargi (c. 1843)

Fig. 16. Teodor Callimachi, portret de la 1860